

Вища школа Одеси як основа формування доброчесідства

High Schools at Odessa as a Basis of Forming the Good Neighbourhood

Традиції полінаціонального добросусідства вищої школи Одеси з'явилися разом з першими навчальними закладами міста та утверджувалися протягом ХХ-ХХІ століття. Представників різних національностей за однією студентською партою можна було побачити як в Одеському інституті народної освіти у 1920-ти роки, так і в нинішній час в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова. Позитивна роль таких традицій для представників різних національностей очевидна — розширяється сфера вживання їх мов, розвивається освіта, наука, відбувається залучення до культурного життя та налагодження традицій добросусідства.

Traditions of the multination-al good neighbourhood at the High schools of Odessa ap-peared with the first edu-ca-tional institutions at the city and was developing during the XX-XXI centuries. Repre-sentatives of different na-tionalities set at one student desk at Odessa national Institute of folk education at 1920-th and nowadays at Odessa national University named after I. Mech-nikov. Positive role of such tra-ditions for the representatives of different nationalities is evi-dent – the sphere of using of their languages is becoming wider, education and science is developing, involvement to the cultural life and establish-ing of the traditions of good neighbourhood is going.

Освіта є одним з найважливіших компонентів підвищення національної самоповаги, збереження і збагачення етнокультурного надбання кожного народу. На сучасному етапі в мережі національної вищої школи активно впроваджується і розвивається **полікультурний підхід**, орієнтований на розвиток людини й цивілізації загалом, більш відкритий до формування міжнаціонального освітнього середовища, наднаціонального за характером знань і залученням людини до світових цінностей. Не залишається остороною й мережа вищої школи Одеси, формуванню якої характерний **пошук**

оптимальної відповідності між сформованими традиціями та новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір (прийняття Болонської системи вищої освіти). На цьому шляху спостерігається кілька тенденцій, однією з яких є збереження сформованих полінаціональних традицій вищої школи Одеси.

У наш час актуалізація проблеми полінаціонального добросусідства вищої школи Одеси полягає в тому, що традиції добросусідства виховують людяність, доброту, співчуття, повагу, взаємодопомогу між представниками різних національностей та сприяють більшій обізнаності й формуванню етнічної самосвідомості людей, засвоєнню моральних цінностей, розвитку духовності. Проте, не можна забувати, що сприяючи зростанню етнічної самосвідомості населення, знаходженню коріння, що, безумовно, є важливим в умовах маргіналізації населення та кризи ідентичності, ми не знайомимо молодь належною мірою зі всією палітрою культур етносів, що мешкають у місті та в Україні в цілому, тому існує реальна небезпека виховати етноцентричну особу, що є інтOLERантною до інших народів, мов, релігій та традицій.

У зв'язку з цим роль традицій полінаціонального добросусідства вищої школи Одеси в розвитку ідеалів гуманізму можна порівняти з роллю пам'яті в розвитку окремої людини. Основна функція цієї пам'яті полягає в збереженні набутого досвіду, який в цих починаннях є елементом традиційності та має багатолітні історичні корені.

До 1917 р. Одеса була одним з багатонаціональних міст (українці, росіяни, євреї, німці, поляки, болгари, греки тощо) та **провідним освітнім центром** у Російській імперії. У цілому картина національної системи освіти в Одесі була позитивною (наявність мережі національних шкіл, гімназій, училищ тощо) за винятком одного моменту – відсутність національних вищих навчальних закладів.

Така ситуація була змінена внаслідок національно-визвольних змагань 1917–1919 рр. та згідно з законом про громадянське рівноправ'я всіх національностей в Російській імперії. Відповідно до якого вперше в історії їм була надана повна свобода культурного

та суспільного розвитку, що передбачало право створення вищих навчальних закладів.

Тому вже влітку 1919 р. в Одесі було створено три перших національних вищих навчальних заклади. Піонерами в цій справі стали заклади педагогічного профілю – **Український учительський інститут** (вул. Старопортофранківська, 26), **Український фребелівський інститут** (вул. Манежна, 32) та **Єврейські фребелівські курси** (вул. Жуковського, 34). На жаль їх практична діяльність була короткосильною і внаслідок зміни влади у місті в серпні 1919 р. вони припинили свою діяльність.

Активний розвиток мережі національних вищих навчальних закладів було продовжено навесні 1920 р. після встановлення в Одесі радянської влади. Взявши до уваги багатонаціональний склад населення міста, більшовицький уряд вимагав створення необхідних умов для культурного й духовного розвитку представників всіх національностей. Одним із напрямків реалізації цієї державної програми була **підготовка національних педагогічних кадрів**. У зв'язку з цим в Одесі почалося створення мережі полінаціональної вищої школи.

Одним із перших кроків стало **відновлення навесні 1920 р. діяльності утворених 1919 р. педагогічних навчальних закладів** – Українського учительського інституту, Українського фребелівського інституту і Єврейських фребелівських курсів. Вже за три місяці – у липні 1920 р., у зв'язку із загальною реформою вищої школи Одеси, всі три заклади були реорганізовані в **Одеський інститут народної освіти** (ОІНО, 1920–1930). За мовою викладання ОІНО поділявся на три відділення: **українське, російське, єврейське**. Ці відділення були відкриті з метою підготовки кваліфікованих працівників для організації освіти серед національних меншин Одеси.

Враховуючи національну розмаїтість населення Одеської губернії, вже 20 серпня 1920 р. на засіданні Ради ОІНО прийняли рішення про відкриття **українського відділення у селі Ісаєво Ананьївського повіту та німецького відділення у селі Маріїнське**. Згодом, беручи до уваги фінансові проблеми, 28 вересня 1920 р. було прийнято рішення про перенесення німецького відділення

до Одеси. 13 грудня 1920 р. Губернське управління вищими навчальними закладами запропонувало Раді ОІНО розглянути питання стосовно можливості відкриття польського відділення, але через погіршення політичних взаємин із Польщею та крах сподівань на поширення радянської влади на польських землях було вирішено відмовитися від підготовки викладачів цієї національності.

На початку 1921/22 навчального року внаслідок чергової реорганізації вищих навчальних закладів Одеси в складі факультету соціального виховання ОІНО діяли чотири національних відділення – **українське, російське, єврейське, німецьке**. За результатами прийому студентів восени 1921 р. склад факультету соціального виховання поповнили 180 осіб: 77 на першому курсі (за відділеннями: російське – 48, єврейське – 15, українське – 14) та 103 на новоствореному підготовчому курсі (російське – 55, єврейське – 29, українське – 19). У 1922/23 навчальному році, зважаючи на впровадження викладання української мови, російське

Віньєтка випуску єврейського відділення ОІНО (1929)

відділення взагалі ліквідували. Усім студентам і викладачам запропонували перейти на українське відділення й продовжити навчання українською мовою.

Отже, основними національними закладами Одеси в 1920-ті рр. були єврейське і німецьке відділення, які створювалися з метою підвищення кваліфікації вчителів шкіл цих національностей та функціонували впродовж всієї діяльності ОІНО. Вони входили до складу інституту як його структурні одиниці – відділення, мали свої факультетські й предметні комісії, робітничі факультети та навчально-допоміжні установи. У перші роки роботи національні педагогічні заклади переживали значні труднощі, а саме не було досвіду, кадрів, підручників, але завдяки наполегливості та ентузіазму вони невдовзі були визнані провідними складовими системи вищої педагогічної освіти Одеси. У перші роки діяльності викладання більшості предметів на єврейському та німецькому відділеннях проходило російською мовою. Тільки з 1928/29 навчального року викладання на цих відділеннях почали проводити відповідними національними мовами.

Треба відмітити, що традиції полінаціонального добросусідства вищої школи Одеси визначалися не лише наявністю національних вищих навчальних закладів, а й **великою кількістю представників різних національностей в їх професорсько-викладацьких складах**. Наприклад, за національною ознакою до педагогічного складу ОІНО входили викладачі восьми національностей: росіяни (162 – 40 %), єреї (123 – понад 30 %), українці (82 – понад 20 %), німці (25 – понад 6 %), вірмени (2), французи, поляки й караїми (по одній особі). Всі вони брали активну участь в організаційний та навчально-методичній діяльності національних структурних підрозділів інституту, підтримували плідні науково-педагогічні зв'язки з викладачами і студентами інших національностей, про що свідчить відсутність конфліктів всередині педагогічного середовища ОІНО на міжнаціональному підґрунті.

У першій половині 1920-х рр. більшовицька влада активно здійснювала програму «національного державного будівництва», сформульовану в декреті Всеукраїнського центрального виконавчо-

го комітету та Ради народних комісарів УСРР від 1 серпня 1923 р. «Про заходи щодо забезпечення рівноправності мов і про сприяння у розвитку української мови». Поряд з українізацією діловодства та іншої діяльності державних установ, був узятий курс на забезпечення рівноправності мови інших національностей, збільшення представництва національних меншин у державних органах і громадських організаціях, навчальних закладах, установах культури тощо.

Отже, важливою складовою політики коренізації був **розвиток полінаціональної мережі вищої школи** в УСРР, в тому числі в Одесі, яка була спрямована радянським урядом на надання всім народам реальної можливості розвивати свою національну культуру. У практичному здійсненні радянської політики коренізації в Україні виділялися два аспекти: як українізація титульного для республіки етносу, так культурний і економічний розвиток національних меншин. Одним з основних напрямків цієї політики була організація нових навчальних закладів та українізація вже існуючих закладів усіх ступенів. Серед вищих навчальних закладів процес коренізації активно проходив в ОІНО. Це пояснюється, по-перше, тим, що він планувався як педагогічний заклад, головним завданням якого було в стислий термін підготувати велику кількість кадрів для викладання в початкових і середніх навчальних закладах з метою ліквідації неписьменності; по-друге, перевагою в ОІНО предметів соціально-економічного циклу над технічними, які було важко викладати національною мовою у зв'язку із специфікою дисциплін та відсутністю необхідної літератури. До того ж, успіх впровадження коренізації в ОІНО залежав від полінаціонального складу студентів і викладачів.

Внаслідок активного проведення політики коренізації в Одесі була створена **мережа національних вищих навчальних закладів**. Так, в Одесі в 1920-ті рр. діяли **єврейське і німецьке відділення ОІНО, єврейське відділення Музично-драматичного інституту, Єврейський педагогічний технікум** (1925–1935), **Єврейський сільськогосподарський інститут** (1926–1935), **Єврейський кіномеханічний технікум** (повна назва єврейський кіномеханічний технікум точної механіки Українського державного тресту кінопромисловості «Українфільм», 1928–1935).

Обережність більшовицького керівництва у вирішенні національного питання не давала можливості надати всім національностям хоча б часткової автономії навіть у сфері освіти. Отже, незважаючи на те, що друга половина 1920-х рр. була часом часткового розквіту мережі національної вищої школи, на практиці мала місце і дискримінація представників багатьох національностей при їх прийомі до навчальних закладів, що було певною мірою зумовлено курсом на українізацію. 1928 р. НКО УСРР запропонував приймальним комісіям інститутів і технікумів «при проведенні прийому щорічно вести лінію на збільшення відсотка українців». Деякі партійні і радянські працівники висловлювали побоювання, що, наприклад, «єврейська робота послаблює українізацію», а так само ними не береться до уваги розпочатий процес репресій проти сіоністів.

Наприкінці 1920-х рр. радянське керівництво продовжило експерименти в сфері генезису національної вищої освіти. 10 серпня 1928 р. постановою колегії НКО УСРР були проведені зміни в мережі вищих навчальних закладів України на 1928/29 навчальний рік. Ці зміни стосувалися й деяких національних закладів вищої школи Одеси. Наприклад, єврейський відділ Музично-драматичного інституту було ліквідовано, а замість нього було вирішено організувати єврейський відділ при драматичному факультеті Київського музично-драматичного інституту. Також було реорганізовано Єврейський кінотехнікум точної механіки, який наприкінці 1928 р. здійснив перший випуск студентів.

Перед початком 1930/31 навчального року у зв'язку із збільшенням мережі середніх навчальних закладів великою кількістю педагогічних кадрів НКО УСРР провів реорганізацію системи вищої педагогічної освіти. Згідно з постановою НКО УСРР вищі навчальні заклади педагогічної освіти поділялися на вищі і середні педагогічні школи. До перших відносилися інститути, а до других технікуми та курси. Відповідно до цих рішень трансформаційним заходам було піддано й ОІНО. Єврейське і німецьке відділення на існуючий структурній основі склали окремі факультети нового **Одеського інституту соціального виховання**, який проіснував до 1933 р.

Протягом 1932/33 навчального року трансформацію мережі національних закладів вищої школи було продовжено. В наступному

навчальному році відбулася чергова і остання реорганізація національних вищих навчальних закладів, у результаті якої спадкоємцем єврейських закладів вищої школи Одеси став **єврейський сектор Одеського українського педагогічного інституту** (вул. Старопортофранківська (Комсомольська), 26, 1933–1938) і переведений в Одесу 1934 р. **Новополтавський сільськогосподарський інститут** створений 1929 р. на основі однойменного технікуму. Склад Одеського українського педагогічного інституту також поповнили **болгарський і німецький сектори**. 1934 р. зі складу педагогічного інституту було виділено окремий **Німецький педагогічний інститут** (вул. Пастера, 42).

Необхідно додати, що в ті роки національна мережа освіти на Одещині мала цілком розширену систему. У кожному районі Одеської області були відкриті національні технікуми: **Єврейський педагогічний технікум в Одесі** (вул. Менделе Мойхер-Сфорім (Дегтярна), 14), **Єврейський педагогічний технікум у Калініндорфському районі** тощо.

Позитивні заходи побудови мережі національної вищої школи Одеси впродовж 1920-х рр. були значною мірою занедбані з розформуванням на межі 1920–30-х рр. багатьох національних вищих навчальних закладів, зокрема ОІНО. Після лютнево-березневого пленуму ЦК КП(б)У 1927 р. став помітним процес згортання коренізації. Щоб уникнути негативних для партії наслідків цього процесу, більшовицька влада одночасно організувала кампанії, спрямовані проти уявних «буржуазних націоналістів» і «націонал-ухильників». З 1930-х рр. почалося масштабне цькування національної інтелігенції, особливо шляхом створення фіктивних «контрреволюційних» організацій.

Ще до кінця 1930-х рр. порівняно активно діяли національні навчальні та культурні заклади, але згодом і це поле полінаціонального добросусідства в Одесі, як і по всій Україні було випалено. 1938 р. ЦК КП(б)У видав постанову «Про реорганізацію національних шкіл в Україні», яка відзначала, «що у зв'язку із загостренням класової боротьби в ході соціалістичного будівництва в республіці з'явився повзучий націоналістичний ухил... Національні навчальні заклади перетворилися на розсадники буржуазно-націоналістичного впливу на учнів. Функціонування цих шкіл визнавалося шкідливим і необов'язковим

Студенти Єврейського університету м. Одеси

УРСР». Ця постанова остаточно ліквідувала національні навчальні заклади в республіці, кількість яких значно зменшилася. У багатьох містах більша частина національних навчальних закладів переходила на викладання російською мовою. Отже, досягнення в розвитку традицій полінаціонального добросусідства вищої школи Одеси впродовж 1919–1930-х рр. були остаточно ліквідовані.

Тільки наприкінці ХХ століття з проголошенням незалежності України національна вища школа Одеси почала відроджуватися. Так, 1995 р. на філологічному факультеті **Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова** було відкрито **болгарське відділення**. 2003 р. в Одесі був відкритий **Єврейський університет**, який за останні майже сімдесят років став першим єврейським вищим навчальним закладом, а у вересні 2007 р. почав свою роботу **Єврейський фінансово-економічний університет**.

В 2011 році дипломи **Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова** отримали **58 випускників** — громадян Азербайджану, Болгарії, В'єтнаму, Грузії, Китаю, Марокко, Молдови, Монголії, Росії, Сирії та Туреччини. За кількістю іноземців-випускників університету, на першому місці знаходиться Молдова, потім йде Китай, Туреччина та Росія. Серед тих, кому освіта, отримана в Одеському університеті, допомогла досягти вершин в науці та політиці – вчені США, Франції, Болгарії, Сербії, Польщі, прем'єр-міністр Литви,

явищем». Результатом чого стало **насильницьке згортання проявів полінаціонального суспільного життя, традицій, культури, в тому числі й освіти**. 20 квітня 1938 р. вийшла постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах

міністр хімічної промисловості В'єтнаму, члени уряду КНР, діячі культури і мистецтв Болгарії, Італії та ряду інших країн.

Таким чином, незважаючи на сувору радянську ідеологічну орієнтованість системи вищої освіти в національному питанні позитивною рисою історичного досвіду 1920–30-х рр. було не тільки створення мережі національної вищої школи Одеси, з відповідними мовами викладання та розвиток національної освіти і науки, а й ознайомлення населення з культурою і традиціями багатьох народів Одещини, що сприяло налагодженню та поширенню традицій полінаціонального добросусідства.

**За студентською партою –
представники різних національностей**

Валерій Левченко